

Kazimierz Rulka

Księgozbiór Adama z Wiskitek, wikariusza i penitencjarza katedry włocławskiej z XVI

Studia Włocławskie 7, 428-446

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. KAZIMIERZ RULKA

KSIĘGOZBIÓR ADAMA Z WISKITEK
wikariusza i penitencjarza katedry wrocławskiej
z XVI/XVII wieku

Z najstarszych personalnych księgozbiorów historycznych we Wrocławku dotychczas znane były badaczom XVI-wieczne biblioteki osobiste biskupów Stanisława Karnkowskiego¹ oraz Hieronima Rozrażewskiego.² Niedawno został rozpoznany znaczny księgozbiór z przełomu XVI i XVII wieku Adama z Wiskitek (Wiskickiego), wikariusza i penitencjarza katedry wrocławskiej.

Adam z Wiskitek (k. Grodziska Maz.)³ studiował sztukę i filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim i zdobył tam bakalaureat w 1593 r.⁴ Jako członek kolegium wikariuszy katedry wrocławskiej (od 1600 r.) pełnił w latach 1601-1609 funkcję proboszcza w Bądkowie,⁵ a od 1616 r. administratora parafii w Gostyninie.⁶ W 1616 r. był delegatem kapituły katedralnej do króla Zygmunta III w sprawie funduszy na mszę za zmarłych królów polskich.⁷ Zmarł w końcu 1635 lub na początku 1636 roku.

Okazały, jak na owe czasy, księgozbiór był prawdopodobnie efektem gromadzenia książek przez całe życie. Znany jest on nam głównie ze spisu znajdującego się w testamencie ks. Adama z 1635 r. potwierdzonym przez oficjała wrocławskiego (S. Grotkowskiego) 17 stycznia 1636 r.;⁸ do tego należy dołączyć ocalały fragment księgozbioru, który obecnie znajduje się w bibliotece seminaryjnej we Wrocławku. Na tej podstawie można stwierdzić, że Wiskitcki posiadał ponad 200 różnych dzieł, niektóre w kilku egzemplarzach. Te najwartościowsze (*in folio*) przeznaczył do klasztoru reformatów we Wrocławku (po II wojnie światowej dostały się one do biblioteki seminarium duchownego we Wrocławku). Pozostałymi obdarował 31 bliskich mu osób i instytucji; najwięcej książek otrzymali: ubodzy uczniowie szkoły katedralnej we Wrocławku, wrocławski kościół św. Jana Chrzciciela, Mikołaj z Gostynia, wikariusz wrocławski, który przed Adamem administrował parafią Gostynin.⁹

Zawartość treściowa księgozbioru

W spisie zawartym w testamencie zapisane zostały tylko te książki, które Adam z Wiskitek ofiarował różnym osobom i instytucjom, poza tymi, które przekazał do klasztoru reformatów we Włocławku. Spis ten obejmuje 234 pozycje, ale niektóre dzieła i poszczególne ich tomy zostały wpisane dwa razy, poza tym niektórych dzieł Wiskicki posiadał po kilka egzemplarzy. Jeżeli zaś chodzi o tytuły różnych dzieł, to naliczono ich w spisie 178. Do tego należy doliczyć te, które znajdują się obecnie w bibliotece seminarnej we Włocławku (22 dzieła). W sumie udało się ustalić tytuły 200 pozycji z księgozbioru Wiskickiego. Na pewno Adam z Wiskitek posiadał ich więcej, liczba ta zapewne nie przekraczała jednak 250 dzieł, w 300 woluminach.

Według stosowanego w tamtych czasach podziału nauk możemy w księgozbiorze ks. Adama wymienić następujące dziedziny wiedzy (niemożność zidentyfikowania pod względem bibliograficznym wielu pozycji ze spisu nie przeszkadza w treściowym ich klasyfikowaniu): Biblia, konkordancje i komentarze, słowniki biblijne – 14 dzieł, pisma Ojców Kościoła – 6, teologia ogólna, katechizmy – 23, dzieła polemiczne z zakresu teologii – 7, liturgika, księgi liturgiczne i do nabożeństw – 20, teologia moralna – 14, ascetyka – 22, kazania, homilie, przemówienia – 32, prawo świeckie i kanoniczne – 7, sztuki wyzwolone (gramatyka, wokabularia, retoryka, zbiory sentencji, przykładów) – 23, literatura starożytna – 24, literatura nowożytna – 5, historia świecka i kościelna – 3, nauki ścisłe i przyrodnicze – 2, różne – 2.

Z zakresu b i b l i s t y k i Adam z Wiskitek posiadał trzy egzemplarze całej Biblii,¹⁰ wszystkie zapewne w języku łacińskim, i dwa egzemplarze zawierające jej fragmenty: Nowy Testament w języku polskim i Psalterz w wersji łacińsko-polskiej (*Żołtarz* Walentego Wróbla), a także wybór sentencji z Nowego Testamentu. Poza tym posiadał komentarze do Starego Testamentu,¹¹ do Księgi Psalmów (Flaminusa Marcusa Antoniusa oraz Ludolfa de Saxonia¹²) i do Księgi proroka Daniela (Benedykta Pereriusa). Były w tym zbiorze także pomoce do komentowania Pisma Świętego, a więc: Antoniusa de Rampelosis (Rampelogusa) *Figurae Bibliorum...*, Thomasa de Hibernia *Flores biblicas sive loci communes...*, Wojciecha Nowopolskiego *Scopus biblicus* – wszystkie kilkakrotnie wydawane w XVI i XVII wieku. Zbioru dopełniało bliżej nieokreślone dzieło *Genealogia S. Annae*.

Pisma ojców Kościoła reprezentowane są w zbiorze Wiskickiego jedynie dziełami św. Augustyna (*De doctrina christiana, Meditationes, soliloquia et manuale, Sermones*¹³), Efrema Syryjczyka oraz Bernarda z Clairvaux (*Opera omnia*).

Z dzieł traktujących o teologii w ogólności posiadamy tu sześć szerszych lub skrótowych opracowań, m.in. Tomasza z Akwinu *Summa theologica*,¹⁴ Raymundusa de Pennaforti (Adam Magister) *Summula cum commento et glossa interlineari*, Reineriusa de Pisis – *Pantheologia, sive Summa universae theologiae*, Kajetana de Vio *Summula*, Piotra Kanizjusza *Opus catechisticum, sive de summa doctrinae christianae*, Roberta Bellarmina *Summary nauki chrześcijańskiej*. Poza tym są w księgozbiornie Wiskickiego trzy różne wydania katechizmów (w tym Piotra Kanizjusza). Z poszczególnych tematów teologicznych na czoło wysuwają się opracowania o sakramentach, w tym przede wszystkim o sakramencie Eucharystii (5 dzieł), co wskazuje na szczególne zainteresowanie właściciela tym tematem (rzeczywista obecność ciała i krwi Chrystusa pod eucharystycznymi postaciami była podawana w wątpliwość przez reformatorów). Poza tym znajdujemy pojedyncze pozycje poświęcone następującym zagadnieniom teologicznym: o upadku i usprawiedliwieniu człowieka (Jakuba Górskiego), o rzeczach ostatecznych (Dionisiusa Carthusianusa), o czyścisku (Jakuba Wujka).

Nie brakuje dzieł polemicznych z zakresu teologii, zawierających m.in. wykład kwestionowanych przez innowierców zasad wiary katolickiej, np. Franciszka Fumianusa,¹⁵ a także autorów polskich: Piotra Skargi, Stanisława Orzechowskiego, Stanisława Reszki, Stanisława Hozjusza.

Dobrze w księgozbiornie Adama z Wiskitek zaopatrzone były dzieła ksiąg liturgicznych i paraliturgicznych. Był w nim oczywiście mszał, brewiarz (kilka egzemplarzy, także wersje skrócone – diurnalia), martyrologium, oficjum Wielkiego Tygodnia, oficjum do Najśw. Maryi Panny, księga do przygotowania się do mszy, kalendarze liturgiczne (rubryce), zbiorki modlitw, litanii, lekcjonarz. Z teoretycznych opracowań z tej dziedziny posiadał ksiądz Adam przede wszystkim słynne dzieło Wilhelma Duranda: *Rationale divinorum officiorum*, wydawane wielokrotnie, a także Josse Clichtove (Judocus Clichtovaeus): *Elucidatorium ecclesiasticum ad officium Ecclesiae pertinentia plenus exponens* (p. 1-4, Paris 1516).

Z zakresu teologii moralnej Wiskicki posiadał 12 dzieł, w tym wszystkie dotyczące sakramentu pokuty (niektóre z nich w kilku egzemplarzach), co nie powinno dziwić u kapłana sprawującego funkcję penitencjarza (spowiednika) katedralnego. Zresztą ówczesna teologia moralna miała na uwadze względy praktyczne, skupiając się głównie na zagadnieniach związanych ze sprawowaniem sakramentów – zwłaszcza pokuty – i praktyką duszpasterską. Najbardziej cenił on chyba Ludwika z Grenady, skoro jego dzieło *Memoriale christianae vitae ac confitendi munus rite obeundum* posiadał aż w siedmiu egzemplarzach (prawdopodobnie różnych wydań), a także inne

pt. *Dux peccatorum*. Ceniony też musiał być przez niego Mikołaj Mościcki, skoro posiadał aż trzy jego dzieła z zakresu sakramentu pokuty: *Examen approbandorum ad s. confessiones excipienda*, *Elementa ad s. confessiones non tantum sacerdotibus in foro poenitentiae tyronibus apprime necessaria*, *S. artis poenitentiarum tyrocinium*. Ponadto znajdujemy tu dzieła: Marcina Azpilcuety (Navarusa) *Manuale, sive Enchiridion confessoriorum et poenitentium...* (wyd. w streszczeniu pt. *Compendium*); Jana Polanciusa *Breve directorium ad confessarii ac confitendi munus rite obeundum*; Astesanusa *Canones poenitentiales*; Marcina Fornariusza *Institutio confessoriorum*. W zbiorze tym nie mogło zabraknąć przydatnych wówczas każdemu kapłanowi zbiorów tzw. kazusów sumienia (rozwiązań konkretnych przypadków związanych ze spowiedzią): Valeriusa Reginaldusa *Compendiaria praxis difficiliorum casuum conscientiae*, Martina de Funez *Speculum morale et practicum, in quo medulla omnium casuum conscientiae continetur*, Bałłomieja Fumusa *Summa aurea, armilla nuncupata, casus omnes ad animarum curam attinentes breviter complectens*, Baptisty de Salis *Summa casuum conscientiae*.¹⁶

Także dział a s c e t y k i był w zbiorze Wiskickiego bardzo dobrze zaopatrzone. Zapewne zabezpieczał się przed zaginięciem najpotrzebniejszych mu dzieł, ponieważ miał je w kilku egzemplarzach. Posiadał on oczywiście Tomasza a Kempisa *De imitatione Christi*. A poza tym dzieła m.in. następujących autorów: Jana Iustusa Laudsberga (Laudspergiusa) *Divini amoris pharetra*; Wilhelma Baldesanusa *Stimulus virtutum adolescentiae christianae*; Jana Polanciusa *Methodus ad eos adiuvandos, qui moriuntur* (Liège 1587, 16°); Jana Januszowskiego *Nauka umierania chrześcijańskiego* (Kraków 1619, 4°; E 18, 476); Franciszka Toletusa *De instructione sacerdotum*; Fabiusa Incarnatusa *Scrutinium sacerdotale, sive modus examinandi tam in visitatione episcopali, quam in susceptione ordinum*; Franciszka Costera *De vita et laudibus Deiparae Mariae Virginis meditationes quinquaginta*; Jana Busaeusa *Enchiridion piarum meditationum*; Johannesa Wilda (Joannesa Ferusa) *Examen ordinandorum...*; Adriana Mongotiusa *Monita mariana ex S. Scriptura et ss. patribus potissimum collecta*; a także dzieła Hieronima Osoriusza, Hieremiasza Drexeliusa,¹⁷ Abrahama Bzowskiego i Stanisława Sokołowskiego.

Także bardzo dobrze zaopatrzone był w zbiorze księdza Adama dział k a z n o d z i e j s k i. Posiadał on przede wszystkim zbiory kazań Paratusa, Pelbartusa de Themesvar,¹⁸ Dionizego Kartusza,¹⁹ Josepha à Costa, Kaspra Sancheza, Jana Ferusa, Jana Taulera, Fryderyka Nausea, Radulphusa Ardens, Josse Clichtove (Jodocus Clichtovaeus), Aegidusa Dominicusa Topiariusza, Roberta Bellarmina (w tłumaczeniu na język polski przez Piotra Fabrycego),

natomiast z polskich: Marcina Białobrzeskiego,²⁰ Stanisława Karnkowskiego,²¹ Hieronima Powodowskiego,²² Stanisława Sokołowskiego, Walentego Wróbla, Jakuba Wujka.²³ Oprócz tego kilka pozycji z teorii wymowy kaznodziejskiej: Jacobusa Schoeppera *Institutionis christianae, precipuae quae doctrinae summa concionibus... comprehensa* oraz bliżej nieokreślone „Dictionariu[m] Concionator[um] Radulphi”, a także Reinerusa Synoyusa *Psalterium paraphrasibus illustratum*.²⁴

Skromnie zaopatrzone był natomiast u ks. Adama dział p r a w a k a n o n i c z n e g o. Posiadał przede wszystkim *Canones et decreta Concilii Tridentini* (w 4 egzemplarzach), zapewne Karola Boromeusza *Instructionum fabricae ecclesiae et supellectillis ecclesiasticae*, traktat niezidentyfikowanego autora o powinowactwie, dzieło *Formularium instrumentorum et variorum procesuum* i Rolandinusa Passageriusa *Summa artis notariae*.

Dość bogato zaopatrzone został przez Wiskickiego dział, który wówczas wchodził w zakres s z t u k w y z w o l o n y c h (gramatyka, wokabularia, retoryka, zbiory sentencji, przykładów). Z przydatnych słowników posiadał *Dictionarium linguae latinae* znanego powszechnie Ambrożego Calepinusa, Roberta Estienne *Thesaurus linguae latinae*,²⁵ Mikołaja Perotusa *Cornucopiae linguae latinae*,²⁶ a poza tym słownik łacińsko-niemiecki. Z dialektyki posiadał dzieła Jakuba Górskiego, Jerzego Trapezuntiusa, opracowania dotyczące retoryki, gramatyki (Jan Niedźwiecki (Ursinus): *Methodicae grammaticae libri quattuor*), sposobów przemawiania (Omphalius Jacobus: *De elocutionis imitatione ac apparatu*), dyskusowania, pisania listów (Erazm z Rotterdamu: *De ratione conscribendi epistolas*; Simon Verepaeus: *De epistolis latine conscribendis*); dalej zbiory zwrotów i wyrażeń, powiedzeń (Marcellus Nonii: *De compendiosa doctrina*; Wolhart Konrad (pseud. Conradus Lycosthenes): *Apophthegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus*; Erazm z Rotterdamu: *Adagiorum chiliades tres*²⁷), zbiory przykładów, powszechnie używane *Facta et dicta memorabilia* Caiusa Maximusa Valeriusa.

Zbiór Wiskickiego był dość zasobny w dzieła z l i t e r a t u r y s t a r o ż y t n e j. Posiadał zbiór ekscerptów z pisarzy greckich i rzymskich dotyczących historii literatury, filozofii, retoryki itd. pt. *Noctes Atticae*, autorstwa Aulusa Gelliusa. Z autorów greckich posiadał: Arystotelesa, Ezopa, Demostenesa; z łacińskich: Cyцерona,²⁸ Cezara, Horacego, Wergiliusza, Kwintyliana,²⁹ Owidiusza, Pliniusza,³⁰ Terencjusza, Lukana, Curtiusa. Nie były to zapewne w większości pełne wydania naukowe, ale wydania skrócone lub wybory z dzieł dla potrzeb szkolnych. Można tak sądzić z faktu, że większość z nich Wiskicki polecił w testamencie rozdać ubogim uczniom szkoły katedralnej.

Naukowe wydania krytyczne tekstów z literatury klasycznej Wiskicki ofiarował reformatom we Włocławku.

Z literatury nowożytnej Wiskicki posiadał zaledwie: Jana Danieckiego *Zabawy* (Kraków 1606), a ponadto Maiolusa Simona *Dies caniculares, hoc est colloquia tria et viginti...*, (Versellis 1600); Henricusa Bebeliusa: *Facietiarum... libri tres...* (Tubingae 1561, 8°) oraz Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła: *Hierosolymitana peregrinatio...* (Brunsbergae 1601, Antverpiae 1614, 2°), papieża Pius II *Epistolae familiares*.³¹

Bardzo skromnie reprezentowana jest w zbiorze Adama z Wiskitek historia, zarówno świecka jak i kościelna. Posiadał on z tej dziedziny *Vita Caroli Borromei* oraz Tomasza Tretera *Regum Poloniae icones* (Romae 1591, 2°; E 31, 313). Do tego doliczyć można jedną pozycję z hagiografii – Piotra Skargi *Żywoty świętych starego y nowego Zakonu* (cz. 1-2, Wilno 1579).

Tak samo skromnie reprezentowane są nauki ścisłe i przyrodnicze, z których Wiskicki posiadał zaledwie dwie pozycje: Valeriusa Corneliusa *De sphaera et primis astronomiae rudimentis* oraz Adama Lonicerusa *Arithmetices breves et utilis introductio in eius artis studiosorum*.

Książki ofiarowane reformatom włocławskim

Znaczną część, najwartościowszą, swego księgozbioru Adam z Wiskitek ofiarował klasztorowi reformatów we Włocławku; potwierdza to odręczny zapis, ale nie ręką Wiskickiego, na jego książkach: „Pro Conventu Vladislavien[is]” lub temu podobny.

Przechowywane były one tam aż do ostatniej wojny. Wtedy zostały wywiezione przez Niemców wraz z całą biblioteką reformacką i innymi księgozbiorami włocławskimi do Poznania. Książki noszą wyraźne ślady katalogowania i numery inwentarzowe naniesione przez pracowników niemieckich kopiowym ołówkiem. Po wojnie zostały wraz z księgozbiorami diecezji włocławskiej przewiezione do biblioteki seminaryjnej we Włocławku i tu znajdują się do dziś.³²

Wśród resztek księgozbioru uczonego rodem z Wiskitek przechowywanych w bibliotece seminaryjnej (25 wol.) znajduje się 7 inkunabułów (przedwojenny spis Piekarskiego notuje ich 9),³³ 15 druków XVI-wiecznych i 3 druki z XVII w. W zbiorze tym jest 9 wol. o tematyce filologicznej i filozoficznej, reszta to dzieła teologiczne, przede wszystkim komentarze do ksiąg Pisma Świętego i pomoce kaznodziejskie.

Bakałarz sztuk i filozofii nie przywiązywał pewnie większej wagi, jak to widać z zachowanych woluminów, do estetyki książki; interesowała go zapewne bardziej ich treść. W zbiorze jego nie ma ksiąg w kunsztownych oprawach,

jak to było w zwyczaju u bardziej zamożnych zbieraczy. Nie noszą one też na zewnątrz śladów jego własności; świadczą o niej jedynie odręczne zapisy własnościowe, z których można też wyczytać jego wykształcenie i pełnione funkcje: bakałarz sztuk i filozofii (XV.F.1150), wikariusz i penitencjarz katedralny (XVI.Q.3382), proboszcz bądkowski i gostyniński (XV.F.955).

Poprzednie zapisy proveniencyjne lub ślady po nich wskazują, że prawie wszystkie książki Wiskickiego miały swoich poprzednich właścicieli: otrzymał on je od nich w darze albo odkupił. Ze znaczniejszych warto wymienić: Jerzego Radziwiłła (1556-1600), biskupa wileńskiego, a później krakowskiego (prowen. z 1576 r.; XVI.Q.3245), Wojciecha Bilińskiego, kanonika kapituły katedralnej płockiej (XVI.F.4344), Jana Lochińskiego, kanonika płockiego (XV.F.1150), Bartłomieja Raszewskiego, bakałarza sztuk wyzwolonych (zapis z 1545r.; XVI.Q.3382), a także Jana Lamchoniusa, studenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktora filozofii i medycyny, autora traktatu astronomicznego *Opuscululum de causis eclipsium et effectibus* (wydany w 1544 r.), wykładowcy matematyki i astronomii w Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu (XVI.F.4622).³⁴

Z zapisek proveniencyjnych wynika także, że ten uczony wikariusz przekazywał swoje książki reformatom wrocławskim stopniowo jeszcze za swego życia, np. Ludolfa de Saxonia *Expositio in Psalterium* (XVI.Q.3382) otrzymali oni w 1631 r., a *Enarrationes in Evangelia* T. Dionysiusa (XVI.F.4674) – w 1635 r. Jedną tylko książką z księgozbioru Wiskickiego ma późniejszą proveniencję domu księży misjonarzy przy seminarium wrocławskim (*Psalterium paraphrasibus illustratum* – sygn.: XVI.O.583). Dostała się ona tutaj od Adama Wysockiego, wikariusza katedry wrocławskiej, który otrzymał to dzieło od Wiskickiego w testamencie.

Książki Adama z Wiskitek mają z reguły łacińskie glosy marginalne i interlinearne, wpisane prawdopodobnie przez poprzednich ich właścicieli. Na książce *Expositio in Psalterium*, wydanej w 1506 r. (XVI.Q.3382), na ostatniej i przedostatniej karcie ktoś zapisał tłumaczenie na język polski Psalmu 95(94) „Venite, exultemus Domino”.

* * *

Można powiedzieć, że Adam z Wiskitek gromadził swój księgozbiór zasadniczo w dwóch kierunkach. Pierwszy wynikał z zainteresowań z czasów studenckich, kiedy to studiował filozofię i sztuki wyzwolone na Akademii Krakowskiej. Zapewne z tego czasu pozostało w księgozbiorze ks. Adama sporo książek z zakresu tzw. sztuk wyzwolonych i z literatury klasycznej. Drugi kierunek wynikał z pełnionej funkcji wikariusza i penitencjarza katedry wrocławskiej. Zdecydował on o tym, że w księgozbiorze Wiskickiego znalazło się sporo książek z teologii, liturgiki, teologii moralnej, ascetyki i kaznodziejstwa. Trzeba jed-

nak przyznać, że było ich kilkakrotnie więcej niż w przeciętnym księgozbiornie zwykłego kapłana, któremu do pracy duszpasterskiej, szczególnie kaznodziejstwa i sprawowania sakramentu pokuty, wystarczało kilka lub najwyżej kilkanaście książek. Księgozbiór taki wystarczyłby nawet człowiekowi zajmującemu się wówczas pracą naukową, nie ma jednak żadnych śladów wskazujących na to, żeby ks. Adam z Wiskitek taką pracą się parał.

Niniejsze opracowanie jest jedynie zarysowaniem problematyki związanej z księgozbiorem ks. Adama z Wiskitek. Zastępuje on na wnikliwsze prze-studiowanie.

PRZYPISY

¹ S. Rybandt, *Księgozbiór prymasa Stanisława Karnkowskiego – źródło badań nad kulturą umysłową dostojnika kościelnego XVI w.*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiornami historycznymi*, Nr 13: *Kolekcje wyznaniowe*, Warszawa 1992, s. 117-130.

² L. Grzebiień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 22(1971), s. 61-168.

³ Wydawcy *Corpus inscriptionum Poloniae* (t. 4, z. 1, Włocławek-Toruń 1985, s. 230, nr 38, przyp.) sugerują, że był on bliskim krewnym Wojciecha Wiskickiego (zm. 1636 r.), też ba-kałarza sztuki i filozofii (1590) oraz wikariusza i penitencjarza katedry włocławskiej.

⁴ J. Muczkowski, *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Uni-versitate studiorum Jagellonica...* Kraków 1849, s. 241-242.

⁵ F. Buchalski, *Bądkowo*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 21(1927), s. 275.

⁶ S. Chodyński, *Wikariusze katedry włocławskiej*, Włocławek 1912, s. 181.

⁷ Tamże, s. 23.

⁸ Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Akta konsystorza generalnego włocławskiego 20(123), k. 356v-366r: *Confirmatio testamenti Vnblis [venerabilis] olim Adami Wyskitcii vicarii et poenitentiarum Eccl[esi]ae cathed[ra]lis Vladislaviensis*

⁹ Pełny wykaz obdarowanych osób oraz instytucji przedstawia się następująco (w kolejności liczby otrzymanych pozycji): Reformaci we Włocławku – więcej niż 25 poz.; Mikołaj z Gostynia, wikariusz włocławski – 36; kościół św. Jana we Włocławku – 25; ubodzy scholarze (szkoły katedralnej we Włocławku) – 23; Kasper Moiski – 12; Marcin Drobninensis, sługa – 11; Jan Eborski, penitencjarz katedralny włocławski – 10; Stefan Przeczkowski, proboszcz w Kowalu – 10; Walenty z Lipna, prepozyt kościoła Wszystkich Świętych – 10; Wawrzyniec Grabiński, wicedziekan – 9; chłopiec obecny przy śmierci – 9; Grzegorz Modlinius (Modliński) – 8; Stanisław ze Szpetala, proboszcz w Kłobi – 8; Wysocki Adam, wikariusz włocławski – 6; Jan Ligowski – 5, 16) Sebastian Grotkowski, kanonik włocławski, oficjał – 4, 17) Wojciech z Łasku – 4, 18) Wojciech Krasieński, wikariusz włocławski – 3; Wojciech Budkovius (Budkowski) – 2; Fabian Iunivladislaviensis, mansonarz włocławski, świadek testamentu – 2; Maciej Gomolius, proboszcz par. św. Jana we Włocławku – 2; Elżbieta Jarczewska, dobrodziejka – 2; Antoni Moiski, wika-riusz włocławski – 2; Adam z Gostynia, wikariusz włocławski – 1; Jan ze Środy, wikariusz wło-cławski – 1; Wojciech Jarczewski – 1; Jakub Łanietius (Łanicki) – 1; Marcin Ryczywół, precep-tor włocławski – 1; Jan Świądricius, mansonarz włocławski, świadek testamentu – 1; Jan Świą-drzyk, kleryk włocławski – 1; „Rosarium Wiskitciensis” – 1 poz.

¹⁰ Egz. zachowany w BSWł: *Biblia latina cum additionibus Francisci Modeliensis et quin-ti Aemiliani*, Venezia 1483, Joannes Herbort – XV.F.955.

¹¹ Egz. zachowany w BSWł: Seraphinus Capponi OP, *Veritates aureae totam Legem Vete-rem*, Venezia 1590, Marc. ant. alterius – XVI.F.4358.

¹² Egz. zachowany w BSWł: Ludolfus de Saxonia, *In Psalterium expositio...* Paris 1506, Rembolt – XVI.Q.3382.

¹³ Egz. zachowany w BSWł: Augustinus Aurelius, s., *Sermones. Cum additionibus Sebastiani Brandt*, Basel 1494-1495, Jo. Amerbach – XV.F.1136.

¹⁴ Egz. zachowany w BSWł: Thomas de Aquino, s., *Summa theologica*, p. 1 et 1-2, Nürnberg 1496, Ant. Koberger – XV.F.950.

¹⁵ Egz. zachowany w BSWł: Franciscus Fumianus SJ, *Contra Andream Volanum... de Sanctissima Eucharistia tractatus*, 1-2, Romae 1576, in Aedibus Populi Romani – XVI.Q.3245.

¹⁶ Egz. zachowany w BSWł: Baptista de Salis, *Summa casuum conscientiae*. [Acc.:] Sixtus IV, papa: *Bulla „Etsi dominici gregis”*, Nürnberg 1488, Ant. Koberger – XV.F.1027.

¹⁷ Egz. zachowany w BSWł: Hieremias Drexelius SJ, *Gymnasium patientiae*, post 1629 – XVII.O.54.

¹⁸ Egz. zachowany w BSWł: Pelbartus de Themesvar, *Sermones Pomerii de sanctis hyemales et aestivales*, Hagen 1507, – XVI.F.4259.

¹⁹ Egz. zachowany w BSWł: Dionysius Cartusianus, *Epistolarum et Euangeliorum dominicalium totius anni enarratio. adiunctis homiliis et sermonibus...*, Köln 1533, P. Quentell – XVI.F.4674.

²⁰ Egz. zachowany w BSWł: Marcin Białobrzeski, *Postylla orthodoxa...*, t. 1-2, Kraków 1581, Druk. Łazarzowa – XVI.F.4140.

²¹ Egz. zachowane w BSWł: Stanisław Karnkowski, bp, *Processus supplicationum pro felici successu belli Livonici...*, Kraków 1601 – XVII.F.2588adl; tenże, *Eucharistia albo o Przenajświętszym Sakramencie... kazań czterdzieści*, Kraków 1602, Andrzej Piotrkowczyk – XVI.F.2589adl.

²² Egz. zachowany w BSWł: Hieronim Powodowski, *Christologiae, seu sermonum de Christo...*, p. 1-2, Kraków 1602-1604. – XVI.Q.1856-1857.

²³ Egz. zachowany w BSWł: Jakub Wujek, *Postylla mniejsza...*, cz. 1-2, Kraków 1596, Andrzej Piotrkowczyk – XVI.F.4119.

²⁴ Egz. zachowany w BSWł: Reinerus Synoyus, *Psalterium paraphrasibus illustratum...*, Lyon 1559 – XVI.O.583.

²⁵ Egz. zachowany w BSWł: Robert Estienne, *Thesaurus linguae latinae*, p. 2-3, Venezia 1550 – XVI.F.4313, 4328

²⁶ Egz. zachowany w BSWł: Nicolaus Perotus, *Cornucopiae linguae latinae*, Milano 1512, Leonard. Vegius – XVI.F.4606.

²⁷ Egz. zachowany w BSWł: Erasmus Roterodamus, *Adagiorum chiliades tres...* Basel 1513, Jo. Probonius – XVI.F.4441.

²⁸ Egz. zachowany w BSWł: Marcus Tullius Cicero, *De officiis et alia opuscula cum commentariis*, Venezia 1484, Baptista de Tortis – XV.F.1150; tenże, *Opera. Cum... Iodoci Badii Ascensii textus expanatione, necnon... Petri Marci Commentariis*, Paris 1509, Ant. Bonnemere – XVI.F.4364.

²⁹ Egz. zachowany w BSWł: Marcus Fabius Quintilianus, *Oratoriarum institutionum libri XII una cum novendecim sive eiusdem, sive alterius declamationibus...*, Paris 1519, Iod. Badii Ascensius – XVI.F.4344.

³⁰ Egz. zachowany w BSWł: Secundus Caius Plinius, *Historiae mundi libri XXXVII*, Basel 1549, Hier. Frobenius et Nic. Episcopus – XVI.F.4622.

³¹ Egz. zachowany w BSWł: Pius II, papa, *Epistolae familiares*, Nürnberg 1481, ant. Koberger – XV.F.795.

³² Z przedwojennego spisu cimeliów wrocławskiej biblioteki reformackiej, dokonanego przez K. Pickarskiego (BSWłocł III 674), wynika, że przynajmniej dwa cimelia wiskitciana nie wróciły po wojnie do Wrocławka. Są to – Laur. A. Faunteus, *De Christi in terris Ecclesia...*, Poznań, J. Wolrab 1584 oraz klocek inkunabułowy zawierający *Modus legendi abbreviaturas*, Strassburg 1488 i *Formularium procuratorum Curiae Romanae*, Basel 1489.

³³ Tamże.

³⁴ Por. A. Lewicka-Kamińska, *Nieznane ekslibrisy polskie XVI wieku w Bibliotece Jagiellońskiej*, Kraków 1974, s. 17-18.

SPIS KSIĄŻEK KS. ADAMA Z WISKITEK Z JEGO TESTAMENTU

Testament ks. Adama z Wiskitek znajduje się w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, zapisany w Aktach konsystorza generalnego włocławskiego – 20(123), k. 356v-366r: Confirmatio testamenti Vnblis [venerabilis] olim Adami Wyskitcii vicarii et penitentiarii Eccl[esi]ae cathed[ra]lis Vladislaviensis. Spis książek ks. Adama znajduje się na k. 359v-361r, 365v. W nawiasach kwadratowych wprowadzono numerację poszczególnych pozycji książkowych. Znakiem • oddzielono książki przeznaczone przez ks. Adama z Wiskitek dla różnych osób lub instytucji.

[k. 359v] Księgi.

Księgi ile ich iest in folio począwszy a [1] Diuo Bernardo Conuentowi Włocławskiemu leguię • exceptis [2] Missali Venetis impresso [in folio] Rosario Wiskitcien[is] lego. • [3] Żywoty Świątych [in folio] Pani Elżbiecie Jarczewskiej Dobrodzieyce moiey leguie, Teyze [4] duo Volumina Breviarii in octauo w skorze capowey czarney oprawne pozłociste margines z klazurami srebrnemi. • [5] Postyla polska R. Jacobi Wuiek de tempore et de festis w czerwoney skorze margines zielone V. Joanni Świądryk Alumno Seminariy Vlad[islaviensis]. • [6] Breviariu[m] Venetiis ipressum in quarto apud Juntas, w czarney oprawie przedać. • [7] Librum praep[arator]ium ad digne celebrandum w czerwoney oprawie margines zielone in quarto. [8] Directorium Polanci ad audien[da]s confessiones in duodecimo Vnbli Laurentio Grabiński Vicedecano Vladislavien[is]. • [9] Memoriale Christianae vitae. [10] Examen approbandorum ad Confessiones excipien[dum]. [11] Summa aurea Armillae [12] Iudoci Clichtouei tertia pars, [13] Directoriu[m] Confessariorum w czerwoney skorze margines zielone. [14] Methodus ad adiuvandos eos, qui moriu[n]tur. [15] Biblia in octauo w czerwoney Skorze. [16] Compendiaria praxis conscientiae w biały Skorze in duodecimo. [17] Boromaei liber w białym pergaminie in octauo, [18] Thomae de Kempis w biały oprawie in duodecimo V. Nicolao Gostinen[si] Vicario Valdislauen[si]. • [19] Martyrologium w biały Skorze Skora czerwona powleczone in quarto Je[g]lo M[os]ci X. Sebastianowi Grotkowskiemu. • [20] Conciliu[m] Trident[inum] w czerwoney Skorze zielone margines V. Laurentio [Grabiński] Vicedecano. • [21] Drugie w czarney oprawie margines białe. [22] artes 12 [duodecim] Sacramentariu[m] Petri Skarga in quarto. [23] Orichouij Roxolani w biały Skorze in quarto V. Velentino Lipnen[si] Praep[os]ito o[mn]ium Sanctor[um]. • [24] Nauka Vmierania Człka Chrzescianskiego in quarto [25] Sermones con[uenientes?] omnem Statum mundi in quarto. [26] Przestroga Pasterska Stanislai Rescij. [27] Rosarium in quarto. [28] Sequentiarum luculenta explicatio. [29] Raymundus in quarto V. Stanislao Szpytalen[si]. • [30] Nauka umierania Człka Chrzescianskiego drugie książki w biały Skorze V. Adamo Wysocki Vicario Vladislauen[si]. • [31] Sermones Parati in quarto V. Stanislao Szpytalen[si]. • [32] Speculim exemploru[m] V. Alberto Krasinski Vicario Vladislauen[si]. • [33] Loci communes reru[m] et verbor[um] duo volumina Scripti w biały Skorze in quarto. [34] Formulare instrumentorum. [35] Zabawy Jana [k. 360r] Danieckiego. [36] Nouum testamentum polskie. [37] Panteologia [38] Powodowski Vnbli Gasparo Moiski. • [39] Virgilius polonic[us] V. Joanni Sroden[si] Vicario Vladislauen[si]. • [40] Tria volumina Joannis Busaei w biały Skorze in quarto margines rubrae R. Sebastiano Grotkowski Can[on]ico Vladislavien[si]. Eidem [41] libros caniculares lego in quarto. • [42] Sermones in Euangelii parabolis in quarto V. Matthiae Gomolis Plebano S[anc]ti Joannis. • [43] Tractatus primus de Sacramentis in communi. [44] Peregrinatio

Radziuilij in fol[io]. [45] Treterius in fol[io] w czerwoney Skorze. [46] Catechismus ad Parochos in octauo. [47] Pasanella w czerwoney oprawie. [48] Calepinus Ambrosii. [49] Apophthegmata Licosterionis in octauo. [50] Volumina quatuor Osorij in octavo. [51] Durandus de ritibus Ecclesiast[icis] w czerwoney Skorze in octauo. [52] Q. Curtius in octauo w czerwoney Skorze. [53] Manuale Nauarii w czerwoney Skorze in octauo. [54] Rosarium Pepin w czerwoney Skorze in octauo. [55] Dictionarium Concionatoru[m] [Radulphi?]. [56] Josephi à Coste Concion[um] libri duo w biały oprawie margines czerwone in octauo. [57] Summa artis notariae. [58] Diui Aurelij Augustini. [59] Joannis Ludouici w bialey Skorze margines zielone. [60] Rethorica Theologica. [61] Joannis Garetij w bialey Skorze. [62] Jacobi Gorski Dialectica. [63] Instructio Sacerdotu[m] Toleti. [64] Volumen orationum Cic[eronis] tertiu[m] w bialey oprawie. [65] Conciones Josephi à Coste de Aduentu w bialey oprawie margines rubrae. [66] Memoriale vitae christianae Granat[iensis] w bialey oprawie margines rubrae. [67] Granat. Eccl[esi]ae S. Joan[nis] Vladislavien[sis]. • [68] Ethica Ar[istote]lis. [69] Progymnasmata Aphtonij V. Moiski Vicario Vladislavien[si]. • [70] Instructio examinandor[um] Scripta. [71] Omphalius. [72] Conciones Sanchez p[ro] XL [Quadragesima]. [73] de cultu ador[at]ionis Vasquez. [74] Scrutinium Sacerdotale. [75] Memoriale christianae vitae Ludouici. [76] Rożaniec Panny Mariey Bzouij. [77] Orator S. trae Boskiey. [78] Arithmetica Lonicerij. [79] De g[e]n[er]ibus dicendi Jacobi Gorski. [80] Orationes Eccle[si]ae Sokołouij. [81] Confessio fidei Catholicae Hosij Vnbli Nicolao Gostinen[si] Vicario Vladislavien[si]. • [82] Duo volumina Topiarij de tempore et de SS [sanctis]. [83] Catechismus ad Parochos. [84] Summa doctrinae christianae Schaeperi. [85] Thesaurus nouus de tempore et de SS [sanctis]. [86] Postylla Feri. [87] Homiliae. [88] Homiliae Joannis Joiardi. [89] Homiliae Joannis Tauleri. [90] Compendium Nauseae de tempore. [91] Homiliae Radulphi [k. 360v] R. Stephano Przeczkowski Plebano Coualien[si]. • [92] Commentarium in Daniel. [93] Homiliarium Judoci. [94] Memoriale christianae vitae Ludouici Granat[iensis]. [95] Catechismus ad Parochos. [96] Exercitia Sp[irit]ualia Joannis Michaelis. [97] Tractatus de Administr[at]ione Eucharistiae. [98] Conciliu[m] Trident[inum] w czerwoney oprawie marg. zielone V. Valentino Lipnen[si] Praep[os]ito o[mn]ium Sanctor[um]. • [99] Libellus de cognationibus Joannis Cericij. [100] Vita Boromaei. [101] Armilla. [102] Loci co[m]mun[es] Theologici Joannis Ofmeysterij. [103] Opusculum quadragesimale Valent[ini] Posnanien[si]. [104] de Missa et Eucharistiae Sacram[en]to Joannis Fabij. [105] Examen ordinandor[um] Feri. [106] Opuscula Efre[m]. [107] Czysciec polski Jacobi Wuiek. [108] Catechismus ad Parochos R. Joanni Eborski Poenitentiario Eccl[esi]ae Cathedralis Vladislavien[sis]. • [109] Canones poen[itent]iae Astexani. [110] Compendiosu[m] examen ordinandis. [111] Rozmyslania męki Panskiey na Kalwariey za Krakowem Joannis Sokołouij. [112] Opuscula aurea Francisci Zini. [113] Kazania o siedmi słowach R. Petri Fabricij. [114] Figurae Bibliorum R. Laurentio Grabiński Vicedecano. • [115] Volumen Secundu[m] orationu[m] Cic[eronis]. [116] Quintilianus. [117] Horatius. [118] Dialectica Gorscij. [119] Ouidius. [120] Dialectica Hermanij. [121] Zodiacus vitae Ma[r]celli. [122] Dictionarium Latinogermanic[um]. [123] Sententiae noui Testamenti. [124] Gram[m]atica Joannis Ursini. [125] Terentius Martino Drobninen[si] Servitori. • [126] Libri tres de natura Deor[um] Cic[eronis]. [127] Com[m]ediae Terent[ij]. [128] Ferus. [129] Ep[istu]lae manutij. [130] Demosthenis or[at]iones graecolat[ini]. [131] Aulus Gellius. [132] Fabulae Esopi. [133] Erasmi Rothe-rod[ami] de conscriben[dis] Ep[istu]lis. [134] Plautus. [135] Dialectica Rodolphi. [136] Computus Herbesti. [137] Farrago Epistolar[um] Cic[eronis]. [138] Julius Caesar.

[139] Verepeus de conscibendis Ep[istu]lis. [140] Facetiae Bebelij. [141] Or[at]iones 3 Cic[eronis] et Sententiae. [142] Officia Cic[eronis] w pergaminie. [143] Liber bis centu[m] r[at]iones dandi. [144] Sphaera Cornelij. [145] Dialectica Trapezuntij inter pauperes scholares rozdać. • et [146] Artes Rethoriae libri tres cum prouerbiis Salomonis. [147] Piarum Institutionum christianar[um] libri tres. [148] Calendariu[m] perpetuu[m]. • [149] Tria volumina Rubricellae Romae impressa V. Alberto Budkouio. • [150] Officium B.M.V. w pergaminie V. Fabiano Mansionario. • [151] Duo volumina Breuiarij hiemalis et aestiualis Alberto Jarczewski. • [152] Biblia Łacińska Vnbli Joanni Ligowski. • [153] Armilla V. Nicolao Gostinen[si]. • [154] Conciliu[m] Trid[entinum] V. Matthiae Gomolio Plebano S[an]cti Joannis. • [155] Martyrologiu[m] Adm. R. Sebastiano Grotkowski Can[oni]co [k. 361r] Vladislauien[si]. • [156] Diurnalia duo, vnum V. Łanietio w czerwoney optawie margines zielone. • [157] Drugi w brunatney oprawie V. Stanisłao a Szpytal Plebano Kłobensi. • [158] Bractwo chordy paska zakonu S. Francyszka V. Martino Ryczywoł Praecentori Vladislavien[si]. • Libri in Duodecimo. [159] Psalterium B.M.V. w brunatney oprawie V. Alberto Budkouio. • [160] Off[ici]um B.M. V. Fabiano Mansionario. • [161] Off[ici]um diurnum Venetis impressum V. Adamo Gostinen[si] Vicario Vladislauien[si]. • [162] De quatuor Nouissimis Dionysii Carthusiani. [163] Compendium Nauarii. [164] Elementa Confess. Nicolai Moscic[ensis]. [165] Rosarium Antonini. [166] Directorium Polanci. [167] Meditationes S. August[ini] V. Nicolao Gostinen[si] Vic[ari]o Vladislavien[si]. • [168] Thesaurus precu[m] V. Świądricio. • [169] Libellus piarum Institutionum. [170] Or[at]iones Verepaei. [171] Libri 4 Thomae de Kempis V. Alberto Krasinski. • [172] Dux peccator[um]. [173] Methodus iuan[di] morientes. [174] Praxis Casuu[m] Consci[enti]ae Reginaldi. [175] Institutio Confessorior[um] Fornarii. [176] Examen approbandor[um] Moscicij. [177] Caietani Sum[m]ula. [178] Figurae Biblioru[m] Antonij. [179] Stimulus virtutu[m] Baldesarij V. Gregorio Modlinio. • [180] Speculum Casuu[m] Consci[enti]ae Martini Funes. [181] Pharetra Diuini Amoris Joannis. [182] Torociniu[m] poeni[tenti]ae Moscic[ensis]. [183] Piarum Institutionum libri tres. [184] Catechismus maior Canisii. [185] Fasciculus litaniar[um] Radiomnensis V. Gasparo Moiski. • [186] Psalteriu[m] paraphrasibus illustrat[um] Raineri. [187] Explana[ti]o Psalmorum Flaminij. [188] Examen ordinador[um] Feri. [189] de vita et laude B. Mariae V. Costeri. [190] Genealogia S. Annae V. Adamo Wysocki. • [191] Marcellus. [192] Cic[eronis] ad Att[icum]. [193] Vita honesta Hermani. [194] Lucanus. [195] Postylla polska. [196] Libellus Euangelior[um] Sequentiarum et himnorum. [197] Sententiae Cic[eronis]. [198] Valerius Maximus. [199] Kathechism polski Chłopcuz który będzie przy Smierci moiey. • [200] formula christianae institutionis Francisci. [201] Tractatus Mysterior[um] Missae Titelmani. [202] Breuiarii pars hiemalis. [203] Assertio Sacrificij Missae Gareti V. Ligowski. • [204] Scopus biblicus Nouicampiani. [205] Flores Bibliorum Thomae Hibern[iensis]. [206] Summarius polskiey nauki chrzescianskiey. [207] Enchiridion Sacerdotum Vnbli Alberto à Łasko. • Libri in Sedecimo. [208] Loci communes reru[m] Theologicar[um] Hofmeisteri. [209] De imitatione Chr[ist]o Gersonis. [210] Off[ici]um B.M.V. [211] Manuale Aug. [212] Compendium Nauari. [213] Off[ici]um hebdomadae S[an]ctae. [214] Thesaurus precum Venerabili Nicolao Gostinen[si].

[k. 365v]

Księgi in octauo. [215] Durantus w czerwoney oprawie marg. zielone. [216] Apophtegmata Licost. w czerwoney oprawie marg. zielone. [217] Manuale Nauari w czerwoney oprawie marg. zielone. [218] Q. Curtius w czerwoney oprawie marg. zielone. [219]

Volumina 4 Osorij et accommodat, no[n] reddit. w czerwoney oprawie marg. zielone. [220] Monita Mangotij: a drugie volumen v. P.B. (?) w Gostininie. [221] Żołtarz Valentini Latinopolonic[us]. [222] Rethorica Granat[ienis] w czerwon[ey] oprawie marg. virid. [223] Libri 4 de doctrina christiana Aug. [224] Rosarium Pepin. [225] Volumina duo Orationu[m] Cic[eronis]. [226] Jacobi Gorscij de lapsu et iustific[ati]one ho[mi]nis. [227] De veritate fidei christianae Ludouici. [228] Toletus Instructio examinadorum scripta. [229] Joannis Gareti de Eucharistia. [230] Volumen Cic[eronis] Or[ati]onum Tertius [231] Summa artis notariae Rolandini. [232] Dictionariu[m] Concionator[um] Radulphi. [233] Conciones à Coste in quadragesima. [233a] Aliud volumen de Aduentu. [234] Memoriale vitae christianae.

KOMENTARZ

- [1] Bernardus Claravalensis, s.: *Opera omnia*, 2°. Wydawane bardzo często.
- [2] *Missale Romanum*, Venezia. Liczne wyd.
- [3] Skarga Piotr, SJ: *Żywoty świętych starego y nowego Zakonu...*, cz. 1-2, Wilno 1579 i inne wyd. (zob. E XXVIII, 161-167).
- [4] *Breviarium*, vol. 1-2, 8°. Wydanie niemożliwe do zidentyfikowania.
- [5] Wujek Jakub: *Postilla catholica, to jest kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok*, cz. 1-2, Kraków 1573; cz. 3, Kraków 1575. Są także inne wydania (E XXXIII, 389-399).
- [6] *Breviarium*, Venezia, ap. Juntas, 4°. Trudno stwierdzić, o które konkretnie wydanie chodzi.
- [7] Pozycja niezidentyfikowana.
- [8] Polancius Joannes, SJ: *Breve directorium ad confessarii ac confitendi munus rite obeundum*, Antverpiac 1565; zob. poz. 166.
- [9] Ludovicus de Granada: *Memoriale christianae vitae ac confitendi munus rite obeundum*, 12°. Liczne wydania; zob. poz. 66, 75, 94, 234.
- [10] Mościcki Mikołaj: *Examen approbandorum ad s. confessiones excipiendas...*, Cracoviae, F. Czary 1622, 2° (E XXII, 584); zob. poz. 110, 176.
- [11] Fumus Bartholomaeus, OP: *Summa aurea, armilla nuncupata, casus omnes ad animarum curam attinentes breviter complectens...*, Venetiis 1587, 8° i inne wyd. w XVI i XVII w.; zob. poz. 101, 153.
- [12] Clichtove Josse (Clichtovacus Judocus): *Elucidatorium ecclesiasticum ad officium Ecclesiae pertinentia plenus exponens*, p. 1-4, Paris 1516 i wiele nast. wyd.
- [13] Pozycja niezidentyfikowana.
- [14] Polancius Joannes: *Methodus ad eos adiuandos, qui moriuntur*, Liège 1587, 16°; zob. poz. 173.
- [15] Nie można stwierdzić, jakie to jest wydanie Biblii.
- [16] Reginaldus Valcrius, SJ: *Compendiaria praxis difficiliorum casuum conscientiae*, 12°. Różne wyd.
- [17] Być może – Carolus Boromcus: *Instructionum fabricae ecclesiae et supellectillis ecclesiasticae* (I-II, Milano 1577).
- [18] Thomas a Kempis: *De imitatione Christi*, 12°. Różne wyd.; zob. poz. 171, 209.
- [19] *Martyrologium Romanum*, Louvain 1568, Roma post 1585 i inne wyd.
- [20] Concilium Tridentinum: *Canones et decreta Concilii Tridentini*. Wiele różnych wydań; zob. poz. 98, 154.
- [21] J.w.
- [22] Skarga Piotr, SJ: *Artes duodecim sacramentarium seu zvinglicvalvinistarum*, Vilnac 1582, 4° (E XXVIII, 133-134).
- [23] Orzechowski Stanisław: *Roxolani, Chimera: sive de Stancari funerta regno Poloniae secta*, Cracoviae 1562, 1563, 4° (E XXIII, 446-447).
- [24] Januszowski Jan: *Nauka umierania chrześcijańskiego... częścią z łacińskiego, częścią z włoskiego przełożone*, Kraków 1619, 4° (E XVIII, 476); zob. poz. 30.
- [25] Pozycja niezidentyfikowana.
- [26] Ryszka Stanisław: *Przestroga pasterska do miasta Warszawskiego...*, Poznań 1585 (E XXVI, 268-269).

- [27] Bzowski Abraham: *Rosarium B.V.*, Coloniae, ap. A. Bockler 1616, 4°, (E XIII, 499).
- [29] Adam Magister (Raymundus de Pennaforti): *Summula cum commento et glossa interlineari*, 4°. Różne wyd.
- [30] Januszowski Jan: *Nauka umierania chrześcijańskiego... częścią z łacińskiego, częścią z włoskiego przełożone*, Kraków 1619, 4° (E XVIII, 476); zob. poz. 24.
- [31] Paratus: *Sermones de tempore et de Sanctis*, 4°. Różne wyd.
- [32] Pierwsza edycja bezimienna pt. *Speculum exemplorum* 1481. Drugą ułożył Aegidius Aurifaber i wydał Coloniae 1485, poczem były liczne przedruki, aż dziełko to rozszerzył Jan Major, SJ i wydał pt. *Magnum speculum exemplorum*, Duaci 1603 (E XXII, 47).
- [33] Pozycja niezidentyfikowana.
- [34] *Formularium instrumentorum et variorum procesuum*, Roma 1553, 4° i inne wyd.
- [35] Daniecki Jan: *Zabawy*, Kraków 1606, 4° (E XV, 33).
- [36] *Novy Testament polskim językiem wyłożony...*, Kraków 1556 i inne wyd. (zob. E XIII, 22n.).
- [37] Reincrius de Pisis: *Pantheologia, sive Summa universae theologiae*. Różne wyd.
- [38] Być może – Powodowski: *Christologiae, seu sermonum de Christo...*, p. 1-2, Kraków 1602-1604 (E XXV, 188-189).
- [39] Może to być – Vergilius Publius Maro Mantuanus: *Pasterskie... rozmowy*, Kraków 1588 lub: *Georgicorum albo ziemiaństwa... ksiąg czworo*, 1614, lub: *Aeneida*, Kraków 1590 (zob. E XXXII, 368-369).
- [40] Busacus Joannes, SJ: *Enchiridion piarum meditationum*, 4°. Różne wyd. w XVII w. (zob. też E XIII, 461)
- [41] Prawdopodobnie Maiolus Simon: *Dies caniculares, hoc est colloquia tria et viginti...*, Versellis 1600.
- [42] Pozycja niezidentyfikowana.
- [43] Pozycja niezidentyfikowana.
- [44] Radziwiłł Mikołaj Krzysztof: *Hierosolymitana peregrinatio...*, Brunsbergac 1601, Antverpiac 1601, 1614, 2° (E XXVI, 89-90).
- [45] Treter Tomasz: *Regum Poloniae icones...*, Romac 1591, 2° (E XXXI, 313).
- [46] *Catechismus... ad parochos*, Romac 1566, i nast. wyd. (zob. też E XIV, 97); zob. poz. 83, 95, 108. Używany był także jako podręcznik w seminariach duchownych – zob. S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, Wrocław 1905, s. 146.
- [47] Może to być – Pas (Pasanus) Angelus de: *Expositio symboli apostolorum*, Romac 1596, 2°. Dzieło bardzo zachwalane do czytania przez Possewina (Enc. kościelna, XVIII, s. 267).
- [48] Calepinus Ambrosius: *Dictionarium linguae latinae*, Basel 1550, 4° i inne wyd.
- [49] Wolhart Konrad, pseud. Lycosthenes Conradus: *Apophthegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus...*, Genevac 1602, 1609 i inne wyd.
- [50] Osorius Hieronimus: *De iustitia caelesti libri decem*, Köln 1581, 8°; lub *Paraphrasis in Isaiam libri V*, Köln 1579, 1583, 1584; zob. poz. 219.
- [51] Duranti Guillelmus: *Rationale divinarum officiorum*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 215.
- [52] Curtius Rufus Quintus: *Historiae Alexandri Magni*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 218.
- [53] Azpilcueta Martinus Navarus: *Enchiridion sive manuale confessoriorum et poenitentium*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 217.
- [54] Pepin Guillelmus: *Rosarium aureum B. Mariae Virginis...*, Venetiis 1592; zob. poz. 224.
- [55] Radulphus: *Dictionarium concionatorum*, dzieło niezidentyfikowane; por. poz. 232.
- [56] Josephus à Costa, SJ: *Conciones*, p. 1-2, Köln 1601, 8°; zob. poz. 233.
- [57] Rolandinus Passagerius: *Summa artis notariae...*, Aug. Taurinorum 1607 i inne wyd.; zob. poz. 231.
- [58] Prawdopodobnie – Augustinus Aurelius, s.: *Meditationes*. Różne wyd.
- [59] Zapewne – Vivus Joannes Ludovicus Valentinus (Vives Juan Luis): *De veritate fidei christiane*, s. I., Oporinus 1544; zob. poz. 227.
- [60] Pozycja niezidentyfikowana.

- [61] Być może – Garetius Joannes: *De vera presentia Corporis Christi in sacramento Eucharistiae*, Antwerpen 1561 i inne wyd.; zob. poz. 229.
- [62] Górski Jakub: *Commentariorum artis dialecticae libri decem*, Lipsiac, off. Voegelianae 1563, 8° (E XVII, 259).
- [63] Toletus Franciscus: *De instructione sacerdotum et peccatis capitalibus libri VII...* Różne wyd.
- [64] Cicero Marcus Tullius: *Orationes*, vol. 3. Różne wyd.; zob. poz. 115, 141, 225, 230.
- [65] Josephus à Costa: *Conciones de Adventu...* Różne wyd.
- [66] Ludovicus de Granada: *Memoriale vitae christianae...* Różne wyd.; zob. poz. 9, 75, 94, 234.
- [67] Zapewne j.w.
- [68] Aristoteles: *Ethica ad Nicomachum*. Wiele różnych wydań.
- [69] Aphthonius Sophista: *Progymnasmata...*, Lugduni 1555, Coloniae 1570, Francoforti 1598, 8°.
- [70] Pozycja niezidentyfikowana.
- [71] Omphalius Jacobus: *De elocutionis imitatione ac apparatu...*, Köln 1572, 1591, 8°.
- [72] Sanchez Gaspar, SJ: *Conciones in dominicis et feriis Quadragesimae*. Różne wyd.
- [73] Vasquez (Vazquez) Gabriel, SJ: *De cultu adorationis*, Alcala 1594, 4° i inne wyd.
- [74] Incarnatus Fabius: *Scrutinium sacerdotale, sive modus examinandi tam in visitatione episcopali, quam in susceptione ordinum*, p. 1-2, Venctis 1593. Były różne wydania.
- [75] Ludovicus de Granada: *Memoriale christianae vitae*. Różne wyd.; zob. poz. 9, 66, 94, 234.
- [76] Bzowski Abraham: *Różaniec Panny Maryey*, Kraków, W. Kobyliński 1600, post 1606, 4°-8° (E XIII, 499).
- [77] Pozycja niezidentyfikowana.
- [78] Lonicerus Adam: *Arithmetices breves et utilis introductio in eius artis studiosorum...*, Francoforti 1570, 1610, 8°.
- [79] Górski Jakub: *De generibus dicendi liber*, Cracoviac, ap. M. Sicbencycher 1559, 8° (E XVII, 260).
- [80] Sokołowski Stanisław: *Orationes ecclesiasticae*, Coloniae 1587, 8° (E XXIX, 21).
- [81] Hozjusz Stanisław: *Confessio fidei catholicae...*, Cracoviac, off. haer. M. Scharffenberger 1553, 4° i inne wyd. (E XVIII, 278-281).
- [82] Topiarius Aegidius Dominicus: *Conciones (Sermones ?) de tempore et de sanctis*. Różne wyd.
- [83] *Catechismus... ad parochos*, Romae 1566, i nast. wyd. (zob. też E XIV, 97); zob. poz. 43, 95, 108.
- [84] Schoepper Jacobus: *Institutionis christianae, precipuae quae doctrinae summa concionibus... comprehensa*, Köln 1561, 8°.
- [85] Pozycja niezidentyfikowana.
- [86] Ferus Joannes: *Postilla de Sanctis et festis sanctorum*; lub *Postilla de tempore*, p. 1-2. Różne wyd.
- [87] Ferus Joannes: *Epitome sermonum... dominicalium*, p. 1-2. Różne wyd.
- [88] Pozycja niezidentyfikowana.
- [89] Tauler Joannes: *Sermones de tempore et de sanctis totius anni...*, Köln 1552, 4°.
- [90] Nausea Fridericus: *Catholicarum postillarum et homiliarum... compendium*. Różne wyd.
- [91] Radulphus Ardens: *Homiliae de sanctis*, post 1567; różne wyd.
- [92] Pererius Benedictus, SJ: *Commentariorum in Daniele prophetam libri XVI*, Antverpiac 1594, Lugduni 1602, 8°.
- [93] Clichtove Josse (Clichtovacus Jodocus): *Orationes*. Różne wyd.
- [94] Ludovicus de Granada: *Memoriale christianae vitae*. Różne wyd.; zob. poz. 9, 66, 75, 234.
- [95] *Catechismus... ad parochos*, Romae 1566, i nast. wyd. (zob. też E XIV, 97); zob. poz. 46, 83, 108.
- [96] Joannes Michael Constantiensis, OC: *Liber exercitationum spiritualium triplicis viae*, post 1597, 8°.
- [97] Pozycja niezidentyfikowana.
- [98] Concilium Tridentinum: *Canones et decreta Concilii Tridentini*. Wiele różnych wydań; zob. poz. 20, 154.
- [99] Pozycja niezidentyfikowana.

- [100] *Vita Caroli Borromei*. Liczne wyd. i przekłady. Znane są także inne XVI-wieczne biografie Karola Boromeusza.
- [101] Fumus Bartholomaeus, OP: *Summa aurea, armilla nuncupata, casus omnes ad animarum curam attinentes breviter complectens...*, Venetiis 1587, 8° i inne wyd. w XVI i XVII w.; zob. poz. 11, 153.
- [102] Hofmeister Joannes, OESA: *Loci communes rerum theologicarum, quae hodie in controversia agitantur*, Ingolstadt 1547, Parisiis 1588 i inne wyd.
- [103] Wróbel Walenty: *Opusculum Quadragesimale...*, Lipsk, off. M. Lottheri 1537, 8° (E XXXIII, 365-366).
- [104] Pozycja niezidentyfikowana.
- [105] Wild Johannes (Ferus Joannes), OFM: *Examen ordinandorum...*, Meynce 1550 i inne wyd.; zob. poz. 128, 188.
- [106] Ephrem Syrus: *Opuscula*. Różne wyd.
- [107] Wujek Jakub: *Czyszciec. To jest zdrowa a gruntowna nauka o modlitwach, o mszach y iałmużnach za umarłe wierne y o mękach czyszcowych po śmierci*, Poznań, J. Wolrab 1579, 8° (E XXXIII, 382-383).
- [108] *Catechismus... ad parochos*, Romae 1566, i nast. wyd. (zob. też E XIV, 97); zob. poz. 46, 83, 95.
- [109] Astesanus: *Canones poenitentiales*. Różne wyd.
- [110] Może to być – Mościcki Mikołaj: *Examen approbandorum ad s. confessiones excipiendas et ad parochias obtinendas... compendiosa tractatione...*, Cracoviac, F. Czary [1623], 12° (E XXII, 584); zob. poz. 10, 176.
- [111] Sokołowski Stanisław: Estreicher (XXIX, 7) zna tylko dzieło pt. *Kontemplatae albo Rozmyślenia tajemnic...*
- [112] Zino Petrus Franciscus Veronensis: *Opuscula aurea*, dzieło niezidentyfikowane.
- [113] Bellarmin Robertus, s.: *Kazanie, które P. Jezus z krzyża uczynił do narodu ludzkiego, ostatnie, albo o siedmi słowach...* z łac. na pol. przełożone przez Piotra Fabrycego SJ, Kraków post 1622, 8° (E XXII, 448).
- [114] Antonius de Rampellogis (Rampelogus): *Figurae Bibliorum...*, Coloniae 1609, 12°. Różne wyd. w XVI i XVII w.; zob. poz. 178.
- [115] Cicero Marcus Tullius: *Orationes*, vol. 2. Różne wyd.; zob. poz. 64, 141, 225, 230.
- [116] Quintilianus Marcus Fabius: *Orationum libri XII* lub *Declamationes*, lub *Institutio oratoria*. Różne wyd.
- [117] Horatius Flaccus Quintus: *Poemata*. Różne wyd.
- [118] Górski Jakub: *Commentariorum artis dialecticae libri decem*, Lipsiac, off. Voegeliana 1563, 8° (E XVII, 259).
- [119] Ovidius Naso Publius: *Metamorphoseon libri XV*. Różne wyd.
- [120] Pozycja niezidentyfikowana.
- [121] Palingenius Marcellus Stallatus: *Zodiacus vitae*, Basileae 1537 i inne wyd.
- [122] *Dictionarium latino-germanicum*, b.m.dr., XVI w.
- [123] Pozycja niezidentyfikowana.
- [124] Ursinus (Niedźwiecki) Joannes: *Methodicae grammaticae libri quattuor...*, Leopoli 1592 i inne wyd. (zob. E XXXII, 68-70).
- [125] Terentius Afer Publius: *Comoediae*. Różne wyd.
- [126] Cicero Marcus Tullius: *De natura Deorum libri tres*. Różne wyd.
- [127] Terentius Afer Publius: *Comoediae*. Różne wyd.
- [128] Wild Johannes, OFM (Ferus Joannes): *Examen ordinandorum...*, Meynce 1550 i inne wyd.; zob. poz. 105, 188.
- [129] Manutius Paulus: *Commentarius in epistulas Ciceronis ad Atticum*, ca 1620.
- [130] Demosthenes: *Orationes*. Graccolat. Różne wyd.
- [131] Gellius Aulus: *Noctes Atticae*. Zbiór ekscerptów z pisarzy greckich i rzymskich dotyczących historii literatury, filozofii, retoryki itd. Różne wyd.
- [132] Aesopus: *Fabulae*. Różne wyd.

- [133] Erasmus Rotterodamus: *De ratione conscribendi epistolas*, post 1561.
- [134] Plautus Titus Maccius: *Comoediae*. Różne wyd.
- [135] Rodolphus Caspar: *Dialectica*, Ingolstadii, Weisenhorn 1536, 1551.
- [136] Herbst Benedykt: *Computus... [ecclesiasticus]*, [Posnaniae] 1561, 8° (E XVIII, 119).
- [137] Cicero Marcus Tullius: *Epistolae*. Różne wyd.
- [138] Zapewne – Caesars C. Iulius: *De bello Gallico* lub *Commentarii de bello civili*. W XVI i XVII w. różne wyd.
- [139] Vrepeacus Simon: *De epistolis latine conscribendis libri V*, Brunsbergae 1590 (E XXXII, 345-346).
- [140] Bcbelius Henricus: *Facetiarum... libri tres...*, Tubingae 1561, 8°.
- [141] Cicero Marcus Tullius: *Orationes*. Różne wyd.; zob. poz. 64, 115, 225, 230.
- [142] Cicero Marcus Tullius: *De officiis libri III*, Lyon 1556 i inne wyd.
- [143] Pozycja niezidentyfikowana.
- [144] Valerius Cornelius: *De sphaera et primis astronomiae rudimentis...*, Antverpiae 1571, 1581, 8° i zapewne inne wyd.
- [145] Trapczuntius Georgius: *De re dialectica libellus...*, Coloniae 1536 i inne wyd.
- [146] Pozycja niezidentyfikowana.
- [147] Być może – Canisius Petrus, SJ: *Institutiones christianae pietatis, seu parvus catechismus*; różne polskie wyd. od XVI w. (zob. E XIV, 43-44); zob. poz. 169, 183.
- [148] Pozycja niezidentyfikowana.
- [149] *Rubricella*, vol. 1-3, Roma. Dzieło trudne do zidentyfikowania.
- [150] Pozycja niezidentyfikowana.
- [151] *Breviarius Romanus*, p. hiemalis et aestivalis. Różne wyd.
- [152] Nic wiadomo, o jakie wydanie Biblii łacińskiej chodzi.
- [153] Fumus Bartholomaeus, OP: *Summa aurea, armilla nuncupata, casus omnes ad animarum curam attinentes breviter complectens...*, Venetiis 1587, 8° i inne wyd. w XVI i XVII w.; zob. poz. 11, 101.
- [154] Concilium Tridentinum: *Canones et decreta Concilii Tridentini*. Wiele różnych wydań; zob. poz. 20, 98.
- [155] *Martyrologium Romanum*, Louvain 1568, Roma post 1585 i inne wyd.
- [156] Nic wiadomo, o jakie wydanie *Diurnale* chodzi.
- [157] J. w.
- [158] Liricius Hipolit: *Bractwo chordey albo paska Zakonu S. Franciszka w klasztorze bernardynów postanowione 1606*, Poznań 1606 i inne wyd. (zob. E XXI, 328-329).
- [159] *Rosarium, seu psalterium Beatae Virginis Mariae*, Köln 1601.
- [160] Być może – *Officium Beatae Mariae Virginis*. Latine et gracce, Lyon 1595, 16°.
- [161] *Officium diurnum*, Venetiis, 12°. Różne wyd.
- [162] Dionisius Carthusianus: *De quattuor novissimis*. Istnieje wiele wyd.
- [163] Azpilcueta Martinus Navarus: *Manuale, sive Enchiridion confessoriorum et poenitentium...*, Romae 1588 i wiele innych wyd. Wyd. w streszczeniu pt. *Compendium*.
- [164] Mościcki Mikołaj: *Elementa ad s. confessiones non tantum sacerdotibus in foro poenitentiae tyronibus apprimo necessaria*, Cracoviae 1603, 1610, 1619, 8°-12° (E XXII, 583).
- [165] Antoninus de Przemyśl (Antoni z Przemyśla) OP: *Rosarium, seu libellus in quo S. Rosarii fraternitatis B. Mariae Virg. nuncupatae rationes, progressus, mysteria et commoda breviter explicantur...*, Leopoli 1591, 12° (E XII, 177).
- [166] Polancius Joannes, SJ: *Directorium breve ad confessarii ac confitentis munus rite obeundi*. Liczne wyd. z XVI i XVII w.; zob. poz. 8.
- [167] Augustinus Aurilius, s.: *Meditationes, soliloquia et manuale*, Antverpen 1554 i inne wyd.
- [168] Może to być – Bartsch (Barcz) Fryderyk: *Thesaurus precum ac variorum instructionum spiritualium*, Wilno 1589, wyd. 2, Kraków 1609 (E XII, 395n.) lub: *Thesaurus precum et variorum instructionum atque exercitationum spiritualium*, Köln 1623 i inne wyd.; zob. poz. 214.

- [169] Być może – Canisius Petrus, SJ: *Institutiones christianae pietatis, seu parvus catechismus*; różn. polskie wyd. od XVI w. (zob. E XIV, 43-44); zob. poz. 147, 183.
- [170] Możc to być – Verepacus (Verepac) Simon: *Precationum piarum enchiridion*, Anvers 1565; *Precationes liturgicae*, Anvers 1574 lub *Enchiridion*.
- [171] Thomas a Kempis: *De imitatione Christi*. Różn. wyd.; zob. poz. 18, 209.
- [172] Ludovicus de Granada: *Dux peccatorum*. Wiele wyd.
- [173] Polancius Joannes: *Methodus ad eos adiuuandos, qui moriuntur*, Liège 1587, 16°; zob. poz. 14.
- [174] Reginaldus Valerius, SJ: *Compendiaria praxis difficiliorum casuum conscientiae*, Mainz 1619.
- [175] Fornarius Martinus, SJ: *Institutio confessariorum...*, l. 1-2, Köln 1607.
- [176] Mościcki Mikołaj: *Examen approbandorum ad s. confessiones excipiendas...*, Kraków, F. Cezary 1622, [1623], 12° (E XXII, 584); zob. poz. 10, 110.
- [177] Caictanus Thomas de Vio: *Summula*. Kilka wyd.
- [178] Antonius de Rampellogis (Rampelogus): *Figurae Bibliorum...*, Coloniae 1609, 12°. Różn. wyd. w XVI i XVII w.; zob. poz. 114.
- [179] Baldesanus Guilielmus: *Stimulus virtutum adolescentiae christianae...* Różn. wyd. w XVI i XVII w.
- [180] Funcz Martin de (Funcs Martinus): *Speculum morale et practicum, in quo medulla omnium casuum conscientiae continetur...*, p. 1-3, Constance 1598, 12°.
- [181] Laudsberg Johannes Iustus: *Divina amoris pharetra...*, Köln 1590, 12°. Różn. wyd.
- [182] Mościcki Mikołaj: *S. artis poenitentiarum tyrocinium...*, Cracoviae 1625, 1631, 12°. (E XXII, 582-583).
- [183] Być może – Canisius Petrus, SJ: *Institutiones christianae pietatis, seu parvus catechismus*; różn. polskie wyd. od XVI w. (zob. E XIV, 43-44); zob. poz. 147, 169.
- [184] Petrus Canisius: *Opus catechisticum, sive de summa doctrinae christianae...* Różn. wyd.
- [185] Radymensis (Radimnensis, Radymiński) Stanisław: *Fasciculus litaniarum... ex Sacra Scriptura selectus...*, Cracoviae 1607, 1622, 12°. (E XXVI, 49-50).
- [186] Reincrus Synoyus: *Psalterium paraphrasibus illustratum...*, Lyon 1559.
- [187] Flaminius Marcus Antonius: *In librum Psalmorum brevis explanatio*. Wiele wyd.
- [188] Wild Johannes, OFM (Fcrus Joannes): *Examen ordinandorum...*, Meynce 1550 i inne wyd.; zob. poz. 105, 128.
- [189] Coster François, SJ (Costerus Franciscus): *De vita et laudibus Deiparae Mariae Virginis meditationes quinquaginta*, Anvers 1587 i inne wyd.
- [190] Pozycja niezidentyfikowana.
- [191] Marcellus Nonii: *De compendiosa doctrina*. Różn. wyd. Archaiczne wyrazy i zwroty ułożone w porządku alfabetycznym.
- [192] Cicero Marcus Tullius: *Epistolae ad Titum Pomponium Atticum*. Wiele wyd.
- [193] Hermann-Joseph, s.: *Vita [honest]*, brak innych danych.
- [194] Lucanus Marcus Aurelius: *Pharsalia sive de bello civili caesaris et Pompeii lib. X*, Amsterdam 1551, 12°.
- [195] *Postilla polska, to jest lekcje, epistoły y ewangelie niedzielne, postne...*, Kraków 1561, 8° i inne wyd. (E XXV, 116).
- [196] Nie wiadomo, o jakie wydanie tej pozycji chodzi.
- [197] Cicero Marcus Tullius: *Sententiae*. Wiele wyd.
- [198] Valerius Caius Maximus: *Facta et dicta memorabilia*. Różn. wyd. w XVI i XVII w.
- [199] Być może – *Katechizm rzymski, to jest nauka chrześcijańska za rozmyśleniem Concilium Trydentskiego... na polskie przełożona*. W XVI w. kilka wyd., ale nie w 12°. (E XIX, 181n.).
- [200] Pozycja niezidentyfikowana.
- [201] Titelman Franciscus: *Expositio mysteriorum Missae...*, Lyon 1558, 16°.
- [202] *Breviarium Romanum*. Pars hiemalis, 12°. Nie da się ustalić wydania.
- [203] Być może – Garetius Joannes, OSA: *Omnium aetatum et nationum in veritatem Corporis Christi in Eucharistia per XVI sec. consensus*, Antwerpiae 1561, 1569, 1572 i inne wyd.

- [204] Nowopolski (Nowopoleczyk) Wojciech: *Scopus biblicus*, Antverpiae, ap. Joannem Bellerum 1555, 12° i nast. wyd. (E XXIII, 202-203).
- [205] Thomas de Hibernia: *Flores Bibliorum (Flores biblicas sive loci communes...)*, Lyon 1566, 16° i inne wyd.
- [206] Bellarmin Robertus, s.: *Summaryusz nauki chrześcijańskiej*, Kraków 1608, 12° (E XII, 450).
- [207] Guido de Montrocher: *Enchiridion sacerdotum...*, Antverpiae, ap. j. Bellerum 1564, a może – Bloemevenne Pieter: *Enchiridion sacerdotum, in quo ea quae ad divinissimam Eucharistiam et sacratissimae Missae officium attinet...*, Colonia 1532.
- [208] Hoffmeister Johannes, OESA: *Loci communes rerum theologicarum quae hodie in controversia agitantur*. Różne wyd.
- [209] Thomas a Kempis: *De imitatione Christi libelli quattuor, plane divini qui falso D. Johanni Gersoni cancellario Parisiensi vulgo conscripti sunt*. W XVI w. liczne wyd.; zob. poz. 18, 171.
- [210] Być może – *Officium Beatae Mariae Virginis*. Latine et graece, Lyon 1595, 16°.
- [211] Augustinus Aurelius, s.: *Meditationes, soliloquia et manuale*, Antwerpen 1554 i inne wyd.
- [212] Azpilcueta Martinus Navarus: *Manuale, sive Enchiridion confessoriorum et poenitentium...*, Romae 1588 i wiele innych wyd. Wyd. w streszczeniu pt. *Compendium*.
- [213] *Officium Hebdomadae Sanctae, secundum Missale et Breviarium Romanum*. Wyd. po Soborze Trydenckim różne.
- [214] Może to być – Bartsch (Barcz) Fryderyk: *Thesaurus precum ac variorum instructionum spiritualium*, Wilno 1589, wyd. 2, Kraków 1609 (E XII, 395n.) lub: *Thesaurus precum et variorum instructionum atque exercitationum spiritualium*, Köln 1623 i inne wyd.; zob. poz. 168.
- [215] Duranti Guillelmus: *Rationale divinatorum officiorum*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 51.
- [216] Wolhart Konrad, pseud. Lycosthenes Conradus: *Apophtegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus...*, Genevae 1602, 1609 i inne wyd.
- [217] Azpilcueta Martinus Navarus: *Enchiridion sive manuale confessoriorum et poenitentium*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 53.
- [218] Curtius Rufus Quintus: *Historiae Alexandri Magni*, 8°. Różne wyd.; zob. poz. 52.
- [219] Osorius Hieronimus: *De iustitia caelesti libri decem*, Köln 1581, 8°; lub *Paraphrasis in Isaiam libri V*, Köln 1579, 1583, 1584; zob. poz. 50.
- [220] Mangotius Adrianus, SJ: *Monita mariana ex S. Scriptura et ss. patribus potissimum collecta...*, p. 1-3, Antwerpen, ap. Hier. Verdussen, 1613-1615, 8°.
- [221] Wróbel Walenty: *Żołtaz Dawidów...*, Kraków 1539 i inne wyd. (zob. E XV, 68-70).
- [222] Ludovicus de Granada: *Ecclesiasticae rhetoricae, sive de ratione concionandi libri sex*, Köln 1576 i następne wyd.
- [223] Augustinus Aurelius, s.: *De doctrina christiana libri IV*, różne wyd.
- [224] Pepin Guillelmus: *Rosarium aureum B. Mariae Virginis...*, Venetiis 1592; zob. poz. 54.
- [225] Cicero Marcus Tullius: *Orationes*. Różne wyd.; zob. poz. 64, 115, 141, 230.
- [226] Górski Jakub: *Praelectionum plocensium liber quintus. Sive de lapsu & restauratione, iustificationeq. hominis*, Coloniae, ap. M. Cholinum 1583, 8° (E XVII, 261-262).
- [227] Vivus Joannes Ludovicus Valentinus (Vives Juan Luis): *De veritate fidei christiane*, s. 1., Oporinus 1544; zob. poz. 59.
- [228] Być może – Tolletus Franciscus: *De instructione sacerdotum...* (w rękopisie)
- [229] Być może – Garetius Joannes: *De vera praesentia Corporis Christi in sacramento Eucharistiae*, Antwerpen 1561 i inne wyd.; zob. poz. 61.
- [230] Cicero Marcus Tullius: *Orationes*. Różne wyd.; zob. poz. 64, 115, 141, 225.
- [231] Rolandinus Passagerius: *Summa artis notariae...*, Aug. Taurinorum 1607 i inne wyd.; zob. poz. 57.
- [232] Pozycja niezidentyfikowana.
- [233] Josephus à Costa, SJ: *Conciones*, p. 1-2, Köln 1601, 8°; zob. poz. 56.
- [233a] J. w.
- [234] Ludovicus de Granada: *Memoriale vitae christianae...* Różne wyd.; zob. poz. 9, 66, 75, 94.